

Людмила Студьонова

ЗОНДЕРШТАБ «Р» ЯК ОСОБЛИВИЙ ВІДДІЛ АБВЕРУ ТА ЙОГО РЕЗИДЕНТУРИ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ (на матеріалах «Карної справи №1683» Архіву УСБУ в Чернігівській області)

У статті робиться перша спроба розкрити практично невідому сторінку історії Чернігівщини періоду Другої світової війни, пов'язану з діяльністю на території області резидентур української філії Зондерштабу «Р», яка складалася із офіцерів-емігрантів Армії УНР. Основою даної статті є «Карна справа №1683 на засуджених Симоненка І.С., Симоненка А.І., Савич Н.П.», що перебуває на збереженні в Архіві УСБУ в Чернігівській області. Ці люди були завербовані колишнім полковником Армії УНР П.Г. Дяченком, керівником міжобласної резидентури Зондерштабу «Р» (особливий відділ німецького контррозвідувального органу Абвер), розташованої в Чернігові. Під керівництвом резидента в Ріпкинському районі був створений фальшивий партизанський загін з метою ведення агентурної розвідки та компрометації і знищення радянських партизанів. І.С. Симоненко й А.І. Симоненко входили до складу цього загону. Н.П. Савич проводила агентурну розвідку в населених пунктах Ріпкинського, Городнянського, Лоевського (Гомельська область) районів, де відбувалася активізація дій радянських партизанів. Усі троє заарештовані у вересні 1943 р. Чернігівським УНКДБ УРСР як агенти німецької розвідки. Засуджені військовим трибуналом.

Ключові слова: *Зондерштаб «Р», агенти-розвідники, фальшивий партизанський загін, П.Г. Дяченко, А.І. Рибальчук, О.І. Подоляк, Л.К. Шабатин, брати Симоненки, Н.П. Савич, радянські партизани.*

Шостим травня 1942 року датується документ штабу Гітлера за назвою «Бойові дії проти партизанів», який регламентував утворення фальшивих партизанських загонів на окупованих нацистами територіях СРСР. Його мета – компрометація і знищення радянських партизанів. Білоруські й російські історики давно вже спеціалізуються на дослідженні цієї теми. Назвемо лише кілька імен: С.В. Кулинок, М.І. Смирнов, О.М. Литвин (Республіка Білорусь), Б.В. Соколов, В.В. Коровин, В.Ф. Богодист, О.Ю. Попов (Росія) та інші¹.

Щодо України, то перші відомості про появу фальшивих партизанів містяться в книзі начальника УШПР Т.А. Строчака «Наш позивний – свобода». Такий загін діяв на терені Сумської області. За свідченням колишнього начальника радіостанції Чернігівсько-Волинського партизанського з'єднання Б.Д. Поліщука, в Чернігові розташувалася резидентура Зондерштабу-Росія, яка вербувала агентів-розвідників для встановлення дислокації, чисельності, партійного прошарку основного складу партизанських загонів, районів їхньої дій, способів зв'язку з центром, баз постачання².

1 Кулинок С.В. Банда компрометувала советскую власть и настоящих народных мстителей – партизан: лжепартизаны против партизан // Журнал российских и восточноевропейских исторических исследований. 2018. №3. С.51 – 67; Смирнов Н.И. Беларусь. Особый фронт. Минск, 2015; Коровин В.В. Поединок с абвером // Военно-исторический журнал. 1995. №1. С.31 – 36; Соколов Б.В. Оккупация. Правда и мифы. М., 2002 та ін.

2 Строчак Т. Наш позивний – свобода. К., 1966. С. 240 – 241; Полищук Б.Д. Вызывает «401-й». М., 1979. С. 95 – 96.

Цей орган займався створенням фальшивих партизанських загонів.

Зондерштаб «Р» був особливим відділом німецької військової розвідки і контррозвідки Абвер. До його діяльності насамперед залучалися представники військових кіл емігрантів із СРСР. Українську філію Зондерштабу «Р», керівництво якого перебувало у Варшаві, становили колишні офіцери-емігранти, які закінчили російські військові школи та брали участь у Першій світовій війні, а також ті, хто з кінця 1917 р. і в 1928 – 1939 рр. служив у збройних силах Польщі. З метою активного залучення місцевих мешканців дозволено було неофіційно називати українську філію Зондерштабу «Р» штабом Українського визвольного війська (УВВ)³.

Одним із значних постатей українського відділення був Петро Гаврилович Дяченко – полковник Армії УНР. Під його керівництвом у Чернігові активно діяла міжобласна резидентура (охоплювала північні райони України і південні частини Білорусі) під прикриттям військово-будівельної контори. Обласну резидентуру очолював майор Армії УНР Подоляк – він же Єлисей (Олексій) Навроцький. Помічником резидента в Чернігові був Федір Євменович Тараненко (псевдо «Степовий»). У Прилуках резидентурою керував Олексій Гнатович Каневський, а згодом – Григоренко, він же Холодковський чи Юрій Юрійович Холодовський. У Козельці діяв Павло Дмитрович чи Діомідович Калиновський, за документами Григорій Андрійович Клепка – штабс-капітан РОА, а також інженер Іван Петрович Баженов, помічник козельцького резидента Євген Порфірович Архипенко (псевдоніми «Інженер», «Професор»)⁴.

У даній публікації мова піде лише про деяких агентів-розвідників, яких завербував Петро Гаврилович Дяченко.

На цьому фото із «Карної справи №1683 на засуджених Симоненка І.С., Симоненка А.І., Савич Н.П.», розпочатої у 1943 р. (зберігається в Архіві УСБУ в Чернігівській області), зображений Іван Сергійович Симоненко, 1923 року народження, уродженець села Короп'є Остерського (тепер Козелецького району), колишній член ВЛКСМ. Коли почалася війна, його батька мобілізували на фронт, а Іван залишився з матір'ю і молодшою сестрою. З приходом німців у селі замість колгоспу утворився общинний двір, де Іван почав працювати. А потім прийшли партизани Юрія Збанацького, встановили радянську владу, закликали чоловіків вступати до загону та створити групу самооборони. Іван Симоненко дав згоду. У травні 1943 р. німці кинули проти партизанів регулярні частини своєї армії й загони поліцейських. Іван брав участь у бою проти групи мадяр у районі села Потебньова Гута в семи кілометрах від Короп'я. Коли німці застосували танки та артилерію, партизани відступили вглиб лісу. Симоненко не пішов з ними, а з іншими односельцями повернувся додому. На світанку 18 червня 1943 р. в Короп'є прибув загін Чернігівської польової фельдкомендатури і поліцаїв на чолі з німецьким офіцером. Його супроводжував Петро Дяченко. Заарештували до 70 людей. Усіх привели до приміщення старостату. Допитували кожного окремо. У присутності німецького офіцера та перекладача Дяченко запитав Івана, у кого дістав зброю, хто ще її має, чи є в селі партизани. А потім його і ще п'ятьох чоловіків, у тому числі й двоюрідного брата Андрія Симоненка, на машині відвезли до Чернігівської в'язниці.

20 червня 1943 року братів доставили в будинок по вулиці Троїцькій. Відбулася друга зустріч із Дяченком. Він сказав, що за перебування у партизанському загоні

3 Боляновський А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939 – 1945). Львів, 2003. С. 161 – 164.

4 Структура и деятельность органов германской разведки в годы Второй мировой войны: сб. док. Симферополь, 2011. URL: <http://istmat.info/node/28428>

хлопці разом із рідними мають бути розстріляні. Але, щоб цього не сталося, треба погодитися стати розвідниками на користь німецької влади і підписати один документ. І вони це зробили. Дяченко видав їм у якості винагороди по 500 радянських рублів, а також продукти: 4 кг хліба, 500 г ковбаси, 500 г масла, 70 г цукру, 12 сигарет на три дні. Згодом їм видавали 4 кг хліба, 300 г масла, 500 г ковбаси, 80 г цукру, каву, сигарети. Згодилися на співробітництво з німецькою розвідкою й односельці Андрій Задера й Іван Денисович Симоненко.

Брати повернулися в Короп'є, де зібрали інформацію про загін Юрія Збанацького. Виявилося, що після згаданого бою у травні 1943 р. він не розпався і продовжував діяти. Особовий склад загону становили переважно українці, на озброєнні в яких перебували кулемети, автомати, гвинтівки. Інший кінний партизанський загін «За Батьківщину» у кількості 350 осіб, озброєних автоматами, прибув з лісів Носівського району. Партизани перейшли через Десну і прибули в села Мороськ і Соколівку на Остерщині. Симоненки дісталися Остра, знайшли квартиру агента Гната Губка по вулиці Франка, 50 і передали йому цю інформацію.

28 червня 1943 р. Іван, Андрій Симоненки і Гнат Губко виїхали в Чернігів до Дяченка. Проживали вони в очікуванні завдання в будинку по вул. Новотроїцькій, №7 (зараз вулиця імені Бориса Луговського). 11 липня 1943 р. Петро Дяченко привів їх до групи незнайомих людей і сказав, що тепер всі вони – партизанський загін, проте не справжній, а фальшивий. На території від Ріпок до Києва між Дніпром і Десною вони мали знищувати партизанські загоны, вбивати активних партизанів, а пасивних заохочувати до переходу на свій бік і збільшувати фальшивий загін за рахунок місцевого населення. За посередництва місцевих жителів фальшиві партизани повинні були вступати до загону радянських партизанів, аби вести розвідку і панічними розмовами викликати у бійців невпевненість у своїх діях. Потім Дяченко представив командира «Дядю Васю» і комісара Леоніда Шабатина. До складу загону увійшли Іван Сергійович Симоненко, Андрій Іларіонович Симоненко, Андрій Іванович Задера, Микола Двірник, Гаврило Андрійович Коваленко, а решту становили бійці, привезені із Києва. Всім видали зброю: командир і комісар отримали автомати, бійці – російські гвинтівки старого зразка. На озброєнні фальшивих партизанів перебували наганы, 30 гранат, 2 цинкові ящики з набоями. Після інструктажу загін у кількості 17 осіб на автомашині прибув до лісу в 15 км від Ріпок. «Дядя Вася» і Леонід Шабатин ходили навколишніми селами, намагаючись дізнатися від місцевих про радянських партизанів. Рядові бійці також пішли у розвідку. З метою поживи у селах Вир і Задеріївка вони вкрали з селянських дворів поросю, барана і свиню.

Майже за тиждень члени загону побачили в лісу шістьох радянських партизанів, однак не ризикнули вступити з ними у сутичку. Повернувшись на базу, брати Симоненки й Андрій Задера висловили своє незадоволення тим, що їхня зброя не придатна для ведення бойових операцій, і тому вони не мають бажання перебувати у загоні. Але після напруженої розмови з керівництвом вони погодилися залишитися і разом з усіма перебазувалися на околицю Ріпок, а потім зайшли у містечко. Проте за кілька днів більшість «партизанів» виїхала до Чернігова. У Ріпках залишилися Шабатин та Іван Симоненко. На початку серпня 1943 р. комісар направив Івана в Пізнопали та Олександрівку, аби дізнатися, чи відвідують ці села партизани і звідки вони приходять. Іван доповів, що населені пункти повністю спалені німцями після нападу на них партизанів Ковпака, які пройшли цими селами. До кінця серпня Симоненко проживав у Ріпках і доставляв продовольство для Шабатина. Опісля він виїхав до Чернігова, а потім у с. Короп'є, щоб відремонтувати чоботи, бо Дяченко готувався вивести своїх розвідників до Ніжина.

11 вересня 1943 р. до членів загону надійшло розпорядження Губка і Шабатина разом з ними рухатися в німецький тил. Проте ніхто не прийняв цієї пропозиції. В селі вони жили в очікуванні Червоної Армії, бо чомусь не відчували побоювання за свою долю. 23 вересня 1943 р. радянські війська зайшли в Короп'є, а 27 вересня 1943 р. Іван Сергійович Симоненко був заарештований Чернігівським УНКВС як агент німецької розвідки.

Спочатку його утримували в Чернігові, потім в Остерській камері попереднього ув'язнення, з грудня 1943 р. – у Харківській внутрішній в'язниці. На допитах Симоненко дав показання, викладені вище на основі протоколів із карної справи №1683. Іван Симоненко хотів довести слідчим, що фальшивий партизанський загін не встиг наробити лиха, а вся діяльність Зондерштабу «Р» у Ріпкинському районі виявилася невдалою. Насправді ж це не так. За допомогою агентів Дяченка вдалося отримати відомості про партизанські загони Федорова та Ковпака, які діяли в цьому районі. Як наслідок – кілька загонів ковпаківців були ліквідовані. У Ріпкинському районі фальшивий партизанський загін, створений Дяченком, відіграв значну роль у знищенні радянського партизанського загону та вбивстві його керівників⁵.

Нарешті 30 грудня 1943 р. Івану Симоненку оголосили звинувачення за статтею 54-1«а» КК УРСР – зрада Батьківщині. Свою провину він повністю визнав. 5 січня 1944 р. його допитували вже в якості звинуваченого. Він розповів, що їхній фальшивий загін десять днів перебував у Ріпкинському районі. Там його члени вели розвідку, мародерствували, забирали у населення дрібну худобу, хліб, картоплю, інші продукти, що викликало незадоволення селян. Радянські партизани дізналися про цей провокаційний загін і почали його переслідувати. Довелося повернутися в Ріпки і там розформуватися.

Іван Симоненко описав слідчому Петра Дяченка та його агентуру. Пану полковнику або дяді Петі, як його називали підопічні, було років п'ятдесят. Він був високий на зріст, кульгав на ліву ногу, голову та обличчя ретельно голів. Іван зустрічався з ним у будинку фельдкомендатури №197 по вул. Троїцькій. Від Романа Минька, власного кур'єра Петра Дяченка, Симоненко знав, що під час громадянської війни їхній начальник мав звання полковника, командував чорносотенним полком, а після розгрому Червоною Армією втік до Польщі. У Варшаві проживала його сім'я, яка влітку 1943 р. гостювала у полковника в Чернігові. Дяченко мав власну друкарку, завгоспа і кухаря. У серпні 1943 р. він виїхав до польської столиці у службових справах, але так й не повернувся.

Насправді ж Петро Гаврилович Дяченко (1895 – 1965) народився на Полтавщині, закінчив офіцерську школу і під час Першої світової війни отримав звання старшини царської армії. З проголошенням УНР він перейшов до її війська і командував полком Чорних Запорозжців. П. Дяченко брав участь у 1-му Зимовому поході Армії УНР в 1920 р. А з 1928 р. він служив у ранзі майора в польських збройних силах. У вересні 1939 р. П. Дяченко отримав поранення в боях з нацистами, був інтернований ними в Литві поблизу Кенінсберга, а після звільнення деякий час жив у Холмі. У подальшому він співпрацював як з ОУН(б), так і з ОУН(м), потім оселився в Мюнхені, згодом переїхав до США, де й знайшов свій вічний спочинок.

Андрія Рибальчука, заступника Дяченка, теж називали «паном полковником». Улітку 1943 р. він так само приймав у гості свою сім'ю із Варшави. Інша будь-яка інформація про нього відсутня.

Олексій Подоляк, він же Єлисей Навроцький, обласний резидент, проживав на Троїцькій вулиці. Іван Симоненко виписував у нього продукти, які потім отримував на складі німецької фельдкомендатури №197.

У Ріпках резидентурою керував Леонід Шабатин. Його легальним прикриттям була посада начальника будівництва лісопильного заводу. До війни він проживав у Ромнах, а за спеціальністю був бурильником. Від Шабатина Симоненко отримав винагороду і в розписці написав: «Получено от резидента резиденции №7 1500 руб.». Коли Леонід перебував у загоні, його заміняв син Дяченка Юрій – кур'єр резидентської області «Б» у м. Рівне. Саме Шабатин розповів Івану про наступ Червоної Армії і майбутню евакуацію за Дніпро. Він дуже боявся за свою долю і долю своєї родини в Ромнах. До того ж, на ньому було багато крові радянських громадян. Відтак Шабатин згодом утік з німцями.

Прізвища командира загону «Дяді Васи» Симоненко не знав. Наприкінці липня 1943 р. він виїхав із Ріпок, ймовірно, до Західної України, звідки був родом.

5 Українці в Абвері. Зондерштаб «Р». 20/06/2013. URL: <https://cossack88.livejournal.com/3213.html>

Іван Симоненко описав зовнішній вигляд і рядових агентів Дяченка. Гнат Губко із Остра, колишній член компартії; Гаврило Андрійович Коваленко, який винятково виконував завдання Дяченка, а згодом був заарештований співробітниками НКДБ; Іван Денисович Симоненко деякий час працював у Козельці і мав зв'язки з іншими трьома розвідниками резидента Івана Петровича Баженова, який до Козельця очолював резидентуру в білоруському Слуцьку. Він був заарештований, але незабаром його звільнили.

За свідченнями Івана Симоненка, до фальшивого загону приєдналася група людей, яка прибула із Білорусі. Він також детально описав кожного: зріст, статуру, колір очей і волосся, зачіски. Леонід Іванович Лапицький, двадцяти п'яти років, помічник резидента у Гомелі, приїздив у Ріпки і до партизанів Дяченка в ліс, а потім відступив разом із німцями. Найстарший із білорусів на ім'я Федір мав штучні зуби із золотою коронкою. Він вихвалявся, що, перебуваючи на завданні в радянському загоні, вбив двадцять партизанів. Ще один із членів цієї групи Олександр завжди мав при собі револьвер системи «наган». Наймолодшим із новоприбулих був двадцятидворічний Володимир. Припускаємо, що ця група людей прибула із селища міського типу Осинторф (Вітебська область, Білорусь), де Абвер готував шпигунів, терористів, диверсантів, фальшивих партизанів і підпільників.

У загоні було троє киян на ім'я Анатолій, а також Борис і Леонід – всі від двадцяти до тридцяти п'яти років. Леонід вихвалявся, що вони разом з Анатолієм удруге приїхали у Ріпки. Першого разу вони вбили двох партизанів, а одного поранили.

Іван Симоненко назвав ще кількох агентів Петра Дяченка із Бобровиці, Добрянки, Ріпок, сіл Вир, Грабів, Даничі Ріпкинського району, Тупичева Городнянського району, села Окуниново Козелецького району, міста Чернігова – всього 13 осіб. На момент допиту Івана Симоненка 8 осіб із названих ним агентів перебували під вартою.

Більш говірким виявився Андрій Іларіонович Симоненко, заарештований на два дні пізніше за брата – 29 вересня 1943 р. Щодо нього проводилися слідчі дії за статтями 93, ч.2 і 108 КПК УРСР. Юнак народився у 1925 р. в с. Короп'є Остерського району. Його батько і старший брат перебували на фронті у лавах Червоної Армії, а середнього вивезли до Німеччини. За словами Андрія, метою полковника була боротьба за вільну Україну. Задля реалізації цієї мети він прибув до Чернігова, але потрапив у СД. Там німці запропонували йому співробітництво, що не було правдою, оскільки Зондерштаб «Р» насправді співпрацював з іншими німецькими спецслужбами, зокрема з чернігівським підрозділом СД (служби безпеки). Аби йому повірили, Дяченко додав, що це вигідно для протистояння більшовизму.

Документи він підписував так: *«Полковник із Зондерштаба Дьяченко»*. Такі папери Андрій Симоненко бачив власними очима, тому швидко збагнув, на кого насправді буде працювати. Форма зобов'язання про співпрацю з німецькою розвідкою була надрукована на друкарській машинці українською мовою. Прізвище, ім'я і по батькові, слова «розвідник Андрій Симоненко» він заповнив власноруч фіолетовими чорнилами, потім розписався і поставив дату: 20 червня 1943 р. Розвідувальний орган у підписці не називався. Текст документа був таким: *«Я, Симоненко Андрій Іларіонович, зобов'язуюсь працювати на користь німецької контррозвідки в якості розвідника. За розголошення зобов'язання буду покараний за законами військового часу смертною карою»*.

Від Петра Дяченка Андрій Симоненко отримав аусвайс (посвідчення), путівки для проїзду із Чернігова в Остер і назад, що давало право на користування будь-якою німецькою машиною і отримання у фельдкомендатурі №197 продуктів харчування – 600 г хліба, масла і 350 г ковбаси на добу. Документи зазвичай підписував ад'ютант начальника комендатури №197 терміном на один місяць. Потім їх здавали полковникові. Документи видавалися лише в помешканні фельдкомендатури.

Петра Дяченка зацікавив табір військовополонених, розташований у Чернігові в будівлі колишньої психіатричної лікарні на території лікарняного комплексу по вулиці Щорса, 3 (нині вулиця І. Мазепи). Йому необхідно було дізнатися головним чином про реальну можливість поповнення фальшивого партизанського загону.

Для цього полковник відрядив у табір Андрія Симоненка та Андрія Задеру. Вони мали з'ясувати наявність зброї у бранців, виявити схильних до втечі, дізнатися про їх стосунки із українською поліцейською охороною, ставлення коменданта табору та його підлеглих до полонених, якість харчів тощо.

18 липня 1943 р. Дяченко передав Задеру, Симоненка із пакетом супровідних документів двом німецьким солдатам, які відвели їх до табору. Конвой здав обох Андріїв заступнику коменданта Тимошенку. Він допитав їх щоб дізнатися хто вони і де затримані. Задера і Симоненко сказали, що вони партизани з Остерського загону. За наказом Тимошенка їх обох зареєстрували і видали кожному 300 гр. хліба – денну пайку.

У таборі військовополонених Андрій Симоненко і його тезка Задера пробули десять днів. Вони встановили, що двоє бранців – Петро Тарасов і Падалкін, яких виводили на роботу в гараж, мали револьвери системи «наган» і готувалися до втечі. Цих двох вони чомусь не видали німецькому коменданту табору і не сповістили Дяченка. Однак Симоненко і Задера донесли на інших чотирьох полонених, які відкрито говорили про своє бажання дістатися партизанів. Але їх на диво не покарали. Андрій Симоненко вирішив, що ця четвірка теж із завербованих німцями. Він і Задера стали свідками розкрадання кухарями харчів та жорстокого поводження охоронної поліції з бранцями.

Симоненка і Задеру годували краще, ніж інших в'язнів, і це викликало до них недовіру. Агенти, як було домовлено для такого випадку із Дяченком, через німецького коменданта передати йому записку. Обоє Андріїв вивели під конвоем за межі табору начебто на розстріл. Але вони повернулися в Ріпки до резидента Шабатина. Він наказав рухатися до Лоева в пошуках радянського партизанського загону. Так агенти напали на слід добре озброєного білоруського загону «За Батьківщину», який склався із 300 вершників під командуванням Григорія Синякова і мав зв'язок з партизанами Юрія Збанацького.

Опісля Шабатин видав А. Симоненку посвідчення інспектора-контролера рибних промислів і відрядив до Лоева у якості районного вербувальника кадрів для фальшивого партизанського загону. У Лоеві А. Симоненко мав з'явитися у німецьку жандармерію, надати посвідчення Ріпкинської жандармерії та домовитися про квартиру і постачання харчами. Шабатин наказав проводити агентурну роботу без участі жандармерії і поліції, не користуватися їх агентурними матеріалами, а створювати власну агентуру, інформацію від якої передавати особисто йому. Агентами повинні бути лояльні особи до німців як, наприклад, куркулі. Якщо вони мають зв'язки з партизанами, то їм слід було погрожувати арештом і розстрілом. У завербованих належало відбирати підписку, ставити завдання перед інформаторами щодо виявлення партизанів, створювати явочні квартири. Поліцаїв, осіб, пов'язаних з поліцією і жандармерією, вербувати було не потрібно.

А. Симоненко дійшов до Любеча, хотів переправитися через Дніпро, але на протилежному боці помітив чотирьох озброєних радянських партизанів, а тому перелякався і повернувся в Ріпки. Шабатина він не застав на явочній квартирі, хоча той обіцяв своєму агенту передати важливу кодограму. А. Симоненко чекав на нього два дні, не дочекався і теж відбув у Чернігів. Нікого із працівників Зондерштабу «Р» у місті вже не було, оскільки Дяченко виїхав до 1 вересня. А. Симоненко планував зупинитися в резидента Олексія Подоляка, який проживав по вулиці Троїцькій, 99, але чомусь не наважився і переночував на своїй квартирі, скоріш за все, у гуртожитку Зондерштабу «Р» по вул. Хлібопекарській, 20 – так він сказав слідчому. Залишалося йти в рідне село до матері і сестри. 13 вересня 1943 р. А. Симоненко прибув у Короп'є. Там він застав брата Івана й А. Задеру. А потім прийшла Червона Армія, а з нею розпочалися арешти і звинувачення у зраді Батьківщині.

На останньому допиті слідчий Куценко запитав А. Симоненка про жінку на ім'я Ната. Нічого конкретного він не розповів, бо не був з нею близько знайомий. Вперше він побачив жінку 14 липня 1943 р., коли разом із Шабатином та іншими членами загону повернулися з лісу. Вона принесла Шабатину горілку, а у нього взяла дві пляшки

ситра. Пізніше А. Симоненку сказали, що її ім'я Ната, а прізвище Редько.

Справжнє ім'я цієї жінки Наталія Прокопівна Савич, у дівочтві Башликова. Народилася вона у 1916 р. в м. Артемівську Сталінської області (тепер Донецької) в родині бурильника на соляній шахті імені Володарського. Членом будь-якої партії батько не був, органами радянської влади не переслідувався. Мати Наталії була уродженкою Білорусі. У родині Баш-

ликових, окрім Нати, народилися син і ще четверо доньок. Восени 1941 р. брат Наталії евакуювався на схід країни. Сестру Марію Пашиніну, яка проживала у Чугуєві, німці повісили як комуністку і депутата міської ради. Сестри Клавдія Оліфіренко, Анна й Анастасія Башликови залишилися в Артемівську. До війни Ната закінчила семирічку і вечірню школу для дорослих. Опісля вона навчалася на шестимісячних курсах машинопису, по закінченні яких поступила на службу друкаркою в Артемівську міську прокуратуру. У 1933 р. Н. Башликова вийшла заміж за студента дорожньо-механічного технікуму Ігоря Івановича Савича, 1910 року народження. У подружжя народилося двоє синів. У 1937 р. за власним бажанням Наталія звільнилася з місця роботи, і всією сім'єю вони виїхали в Ріпки, звідки був родом чоловік, та прожили там рік. Ната працювала друкаркою при камері народного слідчого Ріпкинської прокуратури. Потім родина знову переїхала до Артемівська, де Наталія повернулася на місце попередньої служби. У серпні 1941 р. Ігоря Савича мобілізували до лав Червоної Армії. З його єдиного листа Ната знала, що вони просуваються в київському напрямку. Більше листів від чоловіка не було. Лише у вересні 1942 р., коли Наталія Савич дісталася Ріпок, де жили батьки Ігоря, вона дізналася, що чоловік перебуває в Німеччині в місті Ліндау, де працює на фабриці. З батьками чоловіка Ната прожила до листопада 1942 р., бо зійшлася з Федором Івановичем Редьком і мешкала з ним до самого арешту. Ось чому її «колеги» вважали, що вона Редько.

Евакуюватися з Артемівська Наталія не мала можливості, бо на її руках залишилися німецькі батьки і двоє малолітніх дітей. Аби не вмерти з голоду, вона міняла речі на продукти. Зрештою Н. Савич стала на облік на біржі праці, звідки її направили прати білизну німецьким солдатам. Прачкою вона пропрацювала з березня до липня 1942 р. Її звільнили, бо пральню закрили – німецькі солдати відбули на фронт. Ось тоді Наталія вирішила виїхати з Артемівська до Ріпок. Вона отримала у німецькій комендатурі перепустку на право виїзду з міста, німецьких батьків залишила зі старшим малолітнім сином, а з собою взяла молодшого. З неабиякими труднощами Ната добралася до Гомеля, звідти пішки за дві доби прийшла з сином у Ріпки і оселилася у батьків чоловіка. У пошуках роботи вона звернулася до знайомих свого чоловіка Петра Степановича Мольковця – Ріпкинського районного бургомістра й Івана Антоновича Семенюка – голови Ріпкинської районної управи. Так Н. Савич отримала посаду секретаря у районному бургомістраті, яку обіймала з грудня 1942 до травня 1943 р. Якраз у цей період доля звела її з Федором Івановичем Редьком – старостою обштинного двору, до війни – головою колгоспу «Червоний маяк». Дружина Редька була двоюрідною сестрою Мольковця, а тому йому не до вподоби став такий зв'язок його секретарки з чоловіком сестри. Після постійних причіпок до Наталії бургомістр звільнив її з роботи. Тоді вона прийшла до Леоніда Кириловича Шабатина – начальника будівництва лісопильного заводу. Наталія часто бачила його в бургомістра, коли він приходив до нього з проханням виділити йому квартиру, яку, зрештою, отримав на території Ріпкинської МТС.

Наталія Савич стала прибиральницею в конторі начальника будівництва лісопильного заводу. Вона прибирала помешкання, прала Шабатину білизну, верхній одяг. А він розпитував жінку про її минуле, про партійну приналежність. Після таких бесід

Шабатин оформив Наталію своєю секретаркою з виконанням обов'язків друкарки. Його цікавило, чи добре вона знає Ріпкинський район, чи є у неї знайомі особи, які допомагають партизанам. Н. Савич відповіла, що район знає погано, а таких знайомих не має. І тоді Шабатин зізнався, що він не є начальником будівництва лісопильного заводу, а є членом організації, яка бореться за ідею українського народу. Йому відомо, що в Ріпках назріває заколот проти німецької влади, і Ната до нього причетна, а це для неї небезпечно. Проте їй можна довести свою лояльність німецькій владі, якщо вона виконає кілька його завдань. Шабатин говорив таким тоном, який не передбачав жодних заперечень. Потім на слідстві Н. Савич скаже, що він шантажем змусив її стати на шлях зради. За дорученням Шабатина Наталія друкувала звіти Зондерштабу «Р», виконувала контактні зустрічі з його агентами у супроводі дванадцятирічного хлопчика Миколи. У ближні села вона їздила на велосипеді. А коли Шабатин наказав Наталії відвідати Замглай, Городню, Тупичів, Неданчичі, Лоев для вивідання настроїв людей, розташування радянських партизанів, їхньої кількості, зв'язку, озброєння і планів, передачі командирі Ріпкинського партизанського загону Мойсею Кондрашевському листа (усно попередив, що запрошує його на перемовини), то вона, як сказала слідчому, категорично відмовилася це зробити. Шабатин доповів про цей факт у Зондерштаб «Р», а потім наказав терміново виїхати в Чернігів у супроводі свого писаря Леоніда із Гомеля. У будинку штабу по вулиці Троїцькій, 109 відбулася зустріч Наталії з полковником Дяченком. Він суворо запитав про її стосунки з партизанами і додав, якщо вона виконуватиме завдання погано, то сяде у в'язницю як колишня радянська активістка. Думається, тут Наталя Савич злукавила. Не виконати завдань свого резидента Леоніда Шабатина вона просто не змогла б. За її словами, в Зондерштабі «Р» дотримувалися військової дисципліни, хоча всі носили цивільний одяг. До того ж, Шабатин вбачав у ній людину, пов'язану з партизанами.

На початку вересня 1943 р. для Зондерштабу «Р» настали тривожні дні. Повним ходом здійснювалася Чернігівсько-Прип'ятська наступальна операція Червоної Армії. Третього вересня війська вийшли до Десни південніше Новгород-Сіверського і з ходу форсували Сейм, що дозволило з інтервалом у кілька днів звільнити від німців Конотоп, Борзну, Бахмач, Ніжин. А 4 вересня Наталію знову викликали до Чернігова в Зондерштаб «Р». Там на неї чекав полковник Андрій Рибальчук. Він наказав їй надрукувати кілька документів, які необхідні були для продажу штабного майна. Заступник Дяченка готувався виїхати в Ніжин. Наталія повернулася в Ріпки для доповіді Шабатину.

Від Дяченка всі агенти-розвідники отримали розпорядження на випадок приходу Червоної Армії. За можливості вони мали відійти в тил, а хто не встигне – залишатися на своєму місці роботи. До них мала прийти спеціальна людина і передати завдання. Цим можна пояснити, чому Ната Савич і брати Симоненки не виїхали в німецький тил, а залишилися вдома.

24 березня 1944 р. заступник начальника 3 відділу 2 управління НКДБ УРСР у Києві капітан державної безпеки Маслов склав довідку «Про німецький контррозвідувальний орган «Зондерштаб-Р». З жовтня 1942 р. до вересня 1943 р., йшлося в документі, штаб дислокувався в м. Чернігові по вул. Переца, 109, а потім – в містах Ніжині, Києві, Житомирі й Рівному. Зондерштаб «Р» очолювали Петро Гаврилович Дяченко – колишній петлюрівський полковник, емігрант; його заступник Андрій Іванович Рибальчук – колишній полковник царської армії, емігрант, проживав у Варшаві; Олексій Іванович Подоляк (Навроцький) – другий заступник, він же резидент по місту Чернігову, петлюрівський емігрант.

Зондерштаб «Р» виявляв місця дислокації партизанських загонів, з'ясував їхній керівний склад і чисельність, озброєння і бази постачання, а також засилав своїх агентів з метою паралізування активних дій партизанів і створення фальшивих партизанських загонів із перевіреної агентури. Зондерштаб «Р» створив мережу резидентур у Чернігові, Ніжині, Ріпках Чернігівської області та інших містах на чолі із Олексієм Івановичем Подоляком, Леонідом Кириловичем Куликовим-Шабатином, Володимиром Павловичем Куликом та іншими. Резидентури діяли під прикриттям

різних господарських закладів і організацій. Так, сам Зондерштаб «Р» у період перебування в Чернігові існував під назвою «Транспортна контора», в Ріпках – під вивіскою «Будівництво лісопильного заводу» і т. п. Резидентури мали тісний контакт з іншими органами німецької контррозвідки, в першу чергу з гестапо, жандармерією і місцевими військовими комендатурами, через які реалізували отримані агентурні матеріали щодо партизанів. Вербування агентури Зондерштабу «Р» здійснювалося головним чином із комуністів і людей, що залишилися на окупованій території, ставши на шлях зради Батьківщини.

28 квітня 1944 р. на закритому судовому засіданні, без участі звинувачення і захисту, в приміщенні військового трибуналу військ НКВС Київської області в м. Києві відбулося оголошення вироку. І.С. Симоненко й А.І. Симоненко отримали по двадцять років ув'язнення у виправно-трудових таборах з позбавленням громадянських прав на п'ять років і конфіскацією особистого майна. Н.П. Савич засудили на десять років позбавлення волі і громадянських прав на п'ять років з конфіскацією майна. Брати відбували покарання в селищі Сусуман Магаданської області. Іван Симоненко мав номер 770464, Андрій Симоненко – 770462. Батьки обох, які повернулися з війни, зверталися з проханнями до Верховної Ради СРСР скоротити синам строк перебування в таборі. Іван Симоненко теж писав клопотання. За його словами, він хотів розстріляти фальшивий партизанський загін, але не судилося із-за обставин від нього незалежних. Тривалий час питання не вирішувалося. Однак після рішень багатьох юридичних інстанцій, засідання Київської обласної комісії з перегляду справ на осіб, засуджених за контрреволюційні злочини, утриманих у таборах, колоніях і в'язницях МВС СРСР, термін перебування у таборах братам Симоненкам було зменшено до десяти років. Правоохоронці мотивували своє рішення тим, що І.С. Симоненко й А.І. Симоненко короткий термін перебували у німецькій в'язниці. Трибунал також врахував те, що окупанти не вчиняли репресій проти радянських партизанів після доносів братів. Чому було зроблено такий висновок, невідомо, адже слідчі дії не проводилися. Оскільки вони вже відбули десять років ув'язнення, то 17 червня 1955 р. братів випустили на волю. Подальша їхня доля невідома. Н.П. Савич відбула покарання повністю і повернулася в Артемівськ хвора на сухоти. Там вона втретє вийшла заміж і писала клопотання про реабілітацію за прізвищем Лебедева.

У реабілітації всім трьом було відмовлено.

* * *

Протоколи допитів фігурантів справи №1683 не дають відповіді на питання, з яких мотивів лідери української філії Зондерштабу «Р», колишні бойові офіцери Армії УНР, борці за незалежну і самостійну Україну, зробили ставку на людей, далеких від цієї ідеї. Одні з них були асоціальними особами або відщепенцями взагалі. Інші пішли за полковником Петром Дяченком під страхом розстрілу і голодної смерті. Резиденти української філії Зондерштабу «Р» дотримувалися гасла: *«Німецькими руками знищимо все більшовицьке!»*. Звісно, вони не могли видавати розпорядження окупантам, тому схвально підтримали документ Гітлера про створення фальшивих партизанських загонів, після відвідін яких у населених пунктах з'являлися карателі, які грабували, вбивали, палили живцем, гвалтували. Ось це і називалося «німецькими руками знищимо все більшовицьке». На ділі ж виходило, що відбувалося знищення не всього більшовицького, а ні в чому не винних пересічних людей, позбавлених можливості захистити себе. До цього злочину були причетні такі ж українці, часто-густо загнані в умовах окупації у безвихідь. Сучасний молодий німецький історик, доктор наук Себастьян Штопшер, дослідник партизанського руху на Брянщині, вивчаючи німецькі та радянські архіви, дійшов висновку, що цивільне населення опинилося між окупантами і партизанами, які намагалися залучити людей на свій бік, залякували, відбирали харчі. *«Втім, – вважає історик, – проводити між ними знак рівності не можна, я підкреслюю це й у своїй дисертації. Правда, партизани теж нападали на села, які працювали на німців, і теж тероризували місцеве населення (тому є багато доказів), але масштаби – зовсім інші. Націонал-соціалістична, расистська ідеологія*

визначила війну на знищення. Існував так званий «принцип відплати», коли за допомогу партизанам спалювали цілі села, знищували цивільне населення»⁶.

Нащадок чернігівського громадського діяча, мецената і благодійника Григорія Галагана по жіночій лінії граф Григорій Павлович Ламздорф-Галаган (1910 – 2004), який пройшов великий шлях антикомуніста, майор РВА генерала Власова, в одному із останніх інтерв'ю радіо Свобода зізнався, що він ні про що не жалкує. Єдине, що його обурює – це те, що він був з німцями. У книзі Гітлера «Майн кампф», яку граф не відразу прочитав, написано: треба розчленити Росію, забрати Україну, тому що там чорнозем, а Німеччині ніколи не вистачало пшениці і жита. Якби він знав про це раніше, ніколи б не пішов з німцями. Мабуть, щось подібне відчув Петро Дяченко. Є дані, що він згодом очолив школу в баварському Обераммергау, де готували агентів-радистів. На свою відповідальність полковник вишколив там одинадцять радистів для УПА, які мали піти у підпілля і на Абвер не працювати.

Чи зрозуміли вони мудрість: ворог твого ворога ніколи не буде тобі другом? Хто знає. Думається, безсилля відчули. Трагедія, яку важко збагнути людям ХХІ століття. Відомий український дисидент, колишній радянський генерал Петро Григоренко ще в 1979 р. сказав, що люди боролися не за німецьку справу, а за свою поневолену Україну. Трагедія українців та, що вони довго були розірвані.

References

Bolyanovsky A. Ukrainian Military Formations in the Armed Forces of Germany (1939 – 1945). Lviv, 2003.

Korovin V. V. Duel with the Abwehr // Military History Journal. 1995. No. 1. S. 31 – 36.

Kulinok S. V. Banda compromised Soviet power and the real people's avengers – partisans: false partisans against partisans. Journal of Russian and East European Historical Studies. 2018. No3. S. 51 – 67.

Polishchuk B. D. Calls the «401st» M., 1979.

Smirnov N. I. Belarus. Special Front. Minsk, 2015.

Sokolov B. V. Occupation. Truth and myths. M., 2002 and that.

Strokach T. Our call sign is freedom. K., 1966.

The structure and activities of German intelligence during the Second World War: Sat. doc Simferopol, 2011. URL: <http://istmat.info/node/28428>

Ukrainians in Abber. Probe headquarters «P». 20/06/2013. URL: <https://cossack88.livejournal.com/3213html>

<https://www.dw.com/ru/why-history-brides-partisans-declared-extremist/a-17737875>

Студьонова Людмила Валентинівна – бібліотекар відділу краєзнавства Чернігівської обласної універсальної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка, член Національної спілки краєзнавців України, заслужений працівник культури України (м. Чернігів, пр. Миру, 41).

Studionova Lyudmila Valentinivna is a librarian of the Department of Local Lore at the Chernigiv Regional Universal Scientific Library named after V. G. Korolenko, a member of the National Union of Local History Studies of Ukraine, Honored Worker of Culture of Ukraine (Chernihiv, Mira av., 41).

PROBLEM «R» AS A SPECIAL ABUSE DEPARTMENT AND HIS RESIDENTS IN Chernihiv Region (on the materials of «Criminal Case No. 1683» of the Archive USUU in Chernihiv region)

The article makes the first attempt to uncover a virtually unknown page of Chernihiv history of the Second World War, related to the activities in the territory of the residences of the Ukrainian branch of the Sonderstab «R», which consisted of UNR Army emigrants. The

6 <https://www.dw.com/ru/почему-историю-брянских-партизан-объявили-экстремистской/a-17737875>

basis of this article is «Criminal Case No. 1683 on convicted Symonenko I. S., Symonenko A. I., Savich N. P.», which is kept in the Archive of USSU in Chernihiv region.

These people were recruited by former UNR Army Colonel PG Dyachenko, head of the inter-provincial residence of the Sonderstab «R» (special department of the German counterintelligence body Abwehr), located in Chernihiv. Under the leadership of a resident in the Ripkin district, a false guerrilla detachment was set up to conduct intelligence and compromise and to destroy the Soviet guerrillas. I. S. Symonenko and A. I. Symonenko were part of this detachment. N. P. Savich conducted an agent reconnaissance in the settlements of Ripkin, Gorodnyansky, Loevsky (Gomel region) areas, where the activities of the Soviet partisans took place. All three were arrested in September 1943 by the Chernihiv UNCCD of the USSR as agents of German intelligence. Convicted by the Military Tribunal. I. S. Symonenko and A. I. Symonenko were each sentenced to twenty years in prison for five years in prison labor camps with confiscation of personal property. N. P. Savich was sentenced to ten years of imprisonment and civil rights for five years with confiscation of property. The brothers were serving sentences in the village of Susuman in the Magadan region. Ivan Symonenko had number 770464, Andriy Symonenko - 770462.

After a lengthy petition from the parents to reduce their sentence to their sons, they were released on June 17, 1955. Further their fate is unknown. N. P. Savich served his sentence completely. She returned to Artemiosk, suffering from tuberculosis. She married there for the third time. She wrote complaints under the name of Lebedev.

All three were refused rehabilitation.

The interrogation records of the persons involved in case # 1683 do not answer the questions on the grounds of which the leaders of the Ukrainian branch of the Sonderstab «P», former military officers of the UNR Army, fighters for an independent and independent Ukraine, relied on people far from this idea.

Key words: Sondershape «R», intelligence agents, counterfeit guerrilla unit, P.G. Dyachenko, A. I. Rybalchuk, O. I. Podolyak, L. K. Shabatin, Symonenko brothers, N. P. Savich, Soviet the guerrillas.

Дата подання: 16 вересня 2019 р.

